

50 år etter Vallø-tragedien

Ildkulen kunne sees på 100 kilometers avstand. Det var som om solen sto opp, men på galt sted. Det var natten da tettstedet Vallø ble bombet.

CATO GUHNFELDT

Hvorfor måtte 53 nordmenn, menn, kvinner og barn, dø på det lille tettstedet Vallø fem kilometer øst for Tønsberg bare 12 dager før krigens slutt? Hvorfor kom angrepet mot et oljeraffineri som angivelig bare produserte brennstoff for fiskeflåten? Dette spørsmålet, som har gnaget gjennom 50 år av norsk etterkrigshistorie, er det Harald Høiback tar opp i sin hovedfagsstudie av det allierte bombeangrepet mot Vallø 25. april 1945. Høibacks studie er nylig publisert av Institutt for forsvarsstudier, som er tilknyttet Forsvarets høgskole i Oslo.

Britenes siste angrep

Som om ikke Vallø-tragedien i seg selv var ille nok, ble den attpåtil forårsaket av britiske bomber og på et tidspunkt da krigen i praksis var over. 25. april sluttet Den røde armé ringen rundt Berlin, og amerikanske og russiske styrker møttes ved Torgau. Neste dag, 26. april, satte den britiske bombekommandoen sluttstrek for sin krigsinnsats. Vallø-angrepet skulle bli britenes siste store bombeangrep under den annen verdenskrig. 107 Lancaster bombefly samt 10 Mosquito-fly som fløy for å markere målet, deltok. Foruten de omkomne ble 30-35 sivile hus helt ødelagt, 30 hus skadet.

I dag står et minnesmerke, en mur som forsøker å beskytte sitt barn, støpt i bronse, utenfor den gamle kirken på Vallø. På sokkelen er navnene til de 53 som omkom, risset inn. Flere av de døde ble aldri funnet. Man-

ge ble begravet først etter at freden var et faktum.

Sentrale motstandsfolk hjemme hadde gjentatte ganger rapportert til London at det ikke fantes noe på Vallø av militær betydning. Vallø kom aldri på den såkalte «Station List» over aktuelle bombemål i Norge, ført av norske myndigheter i London i samarbeid med britene. 16. april 1945 ble så den strategiske luftkrigen over Tyskland erklært for avsluttet. Men, som Høiback skriver, direktivet understreket at kampen mot oljeforsyninger og oljelagre skulle fortsette når været og den taktiske situasjonen tillot det.

Selv om Vallø aldri kom på den såkalte «Station List», ble målet, ifølge Høiback, faktisk foreslått som bombemål av Forsvarets overkommando i London i september 1943, sammen med flere andre oljelagre. Og det britiske flyministeriet førte opp Vallø på sin egen liste så sent som 11. april 1945.

I februar 1945 sendte Milorg-sabotøren og leder av Oslo-gjengen, Gunnar Sønsteby, melding til London om at Vallø ikke produserte diesellolje for ubåter, bare motorbrennstoff for fiskebåter. Opplysningen ble bekreftet i nytt telegram fra Sønsteby og hans kontaktmann Otto Vester bare to dager før angrepet, 23. april. Men London stolte tydeligvis mer på andre kilder, for man kon-

kluderte med å ha «tilstrekkelig bevis» for at Vallø's produksjon gikk til «militære formål». To dager senere kom angrepet. Londons «tilstrekkelig bevis» er, ifølge Høiback, uopplært. XU hadde en agent, Bernt Tollefsen, inne på selve oljetankanlegget, og teoretisk kan «bevisene» ha kommet fra ham. Men Høiback konkluderer med at det er lite sannsynlig. Både Tollefsen, hans kone og adoptivdatter omkom i angrepet, noe som ifølge Høiback indikerer at han ikke ventet noen aksjon.

Høiback er imidlertid kritisk til telegrammene fra Norge om at Vallø bare forsynte fiskeflåten, og antyder at de kan ha bygget på en misforståelse av tyske tekniske betegnelser. En tysk kilde ved Rikskommisariatet angir at drivstoff fra Vallø også gikk til kjøretøyer. Ifølge en av Høibacks kilder, Stein Klevan, som arbeidet på raffineriet under krigen, mottok Vallø i august 1944 rumensk råolje som ble brukt til produksjon av «Sonder-Diesel Kraft». Den skal ha gått utelukkende til tyske ubåter. Ubåter hadde også lagt til kai ved Vallø og fått etterfylt drivstoff.

Myter avvist

Høiback tilbakeviser tre myter i sin studie. Han fastslår at det var olje på lager-tankene, til tross for påstan-

der om at de skal ha vært tomme, sogar bare fylt med vann. Videre traff mange bomber målet. Raffineriet ble faktisk så ødelagt at drift «først etter maysommeleg og langvarig gjenoppbyggingsarbeide» kunne gjenopptas i 1950. Endelig tilbakeviser Høiback påstanden om at angrepet bare var blind vold rettet mot sivilbefolkningen ved at bombene ble vilkårlig sluppet. Både tett skydekke, tysk luftvernild og røyk som etterhvert steg opp fra målområdet, vanskeliggjorde angrepet, særlig i siste fase. Likevel; «... treffene var godt konsentrert ut fra datidens teknologiske begrensninger», skriver Høiback.

Til tross for at norske myndigheter i regelen ble holdt utenfor når den allierte ledelse bestemte bombemål i Norge, hadde myndighetene med noen unntak lite å utsette på alliert bombing av norske mål under krigen. Tidligere forsvarssjef Wilhelm von Tangen Hansteen konkluderte således etter krigen med at de alliertes bombing i Norge hadde vært «skånsom».

Tre forklaringer

I alle år har den rådende oppfatning vært at Vallø ble bombet fordi det britiske admiralitetet ba flyministeriet slå til mot trusselen fra tyske ubåter. Men ifølge Høiback var ikke admiralitetet

BOMBES: Det enorme lyshavet fra bombingene kunne observeres helt fra Oslo. I forgrunnen Oslo Rådhus. Foto via Stein Vyrje.

særlig opptatt av Vallø etter januar 1945. Og flyministeriet hadde ikke egne planer for å ramme ubåtinstallasjoner spesifikt ved bruk av bombefly. Hertil kom at ubåtkrigen i april 1945 i praksis var over. Fordi tysk ubåttaktivitet med drivstoff fra Vallø således ikke var noe prioritert mål på angreps-tidspunktet, og fordi bombefly heller ikke var det foretrukne middel, peker Høiback således mot tre mulige forklaringer for angrepet:

- Det var stor usikkerhet rundt tyskernes situasjon i Norge. Bombingen av Vallø kan ha vært et ledd i en kampanje for å svekke den tyske motstandsviljen her.

- Vallø var Skandinavias eneste oljeraffineri i sitt slag. Angrepet kan ha blitt drevet igjennom som en fortsettelse av de alliertes systematiske angrep mot Tysklands oljeforsyninger, og fordi man forfulgte en suksess lenger enn det som i

ettertid har fremstått som nødvendig.

- 25. april 1945 var det for tidlig for den britiske bombekommandoen å demobilisere en styrke på over en million mann. Dessuten holdt man på å forberede seg på ny innsats mot Japan. Vallø-angrepet kan ha kommet for å «sysselsette» deler av styrken i en situasjon der bombekampanjen rullet videre nærmest av gammel vane.

«Disse tre forklaringene kan i større eller mindre grad ha virket som katalysatorer på hverandre. Det virker ikke som noe enkelt argument, noen enkelt manns klare tanke, eller noen snorrett kausal årsakssammenheng, kan forklare hendelsen», skriver Høiback. Og han tilføyer: «Operasjoner kan ikke alltid forklares ut fra hvilke formål de skal ha hatt, men ut fra en - til tider ureflektert - egendynamikk.»